

Покушај стварања мађарске православне цркве у току другог светског рата*¹

Идеја о стварању Мађарске православне цркве зачала се далеке 1868. године. Та година нам је добро позната и по Превишњем краљевском рескрипту наметнутом Карловачкој митрополији, 10. августа 1868. године, од стране цара Франца Јосифа Првог, којим се она управљала све до 1931. године. Исти рескрипт је важио и за Румунску православну великосибињску митрополију.

Поред српских и румунских црквеношколских општина, у Мађарској је било и грчких и македонско-влашких православних црквених општина. Све су оне, изузев Мишколца, Ђенђеша и Токаја које су биле под јурисдикцијом митрополита карловачког, у догматским и чисто духовним стварима потпадале под јурисдикцију свагдашњег српског православног епископа будимског. Међутим, актом Краљевске угарске владе из 1906. године, православна црквена општина у Сентешу проглашена је општином мађарског карактера.

Двадесет година доцније, 1926, у Мађарској ступају на сцену мађарски унијати. Наиме, „унијатска мађарска црква у свом званичном органу је јавно позвала подручно ми свештенство и верне – каже епископ будимски Георгије – да прими унију и прикључи се мађарској унијатској цркви и само тако документује свој патриотизам и приврженост мађарској држави, који су позив свештеници са највећом индигнацијом одбили, па и саме православне грчке (мађарске) црквене општине па и сантешке, које су своју приврженост православној цркви и потписаном Епископу у представкама израза дале. Тако је овај покушај апсолутно неуспешним остао. Али изгледа, да је после тога јавног позива Стеван Немет (римокатолички свештеник који је 1926. године у Нишу прешао у православље) нашао, да је дошло време, да своју намеру оствари, те је пошто је наводно – као што по новинама наводи – од цариградског патријарха лично добио пристанак, да се у Мађарској самостална православна мађарска црква образује, а без сумње подстакнут последњом дебатом у Горњем Дому о реорганизацији Православне Цркве у Мађарској, умео још пре кратког времена потписаном Епископу првржену сенташку црквену општину задобити за своју идеју и за протуканонски и незаконити избор његов за свога свештеника, коме свештенство ја никад нисам признао и коме сам служење у својој Епархији забрани“.²

---

^{1*} Да се и ја убацим (као Пилат у Символ вере) међу ове фусноте ради једне мале (и надам се неопходне) напомене пре почетка читања: Ово своје писаније + Еп. Сава (Вуковић) (13.4.1930 + 17.6.2001) је објавио у великом „Календару Српске православне патријаршије“ за 1991. годину (уприличеном поводом 50-годишњице геноцида над Србима у Другом светском рату), тако да треба имати на уму да када писац где-год говори сада, да се то односи на 90-те године. Да напоменем овде и то да је Будимска епархија СПЦ дуго година после Другог светског рата била у нередовном и мучном стању, и да је имала назначене епископе или администраторе који су били углавном спречени да походе своју паству, а камо ли да се устоличе. Епархијом је управљао од 1984. год. блаженопочивши +Еп. Данило (Крстић) (13.5.1927 + 21.4.2002) прво као администратор, а од 1988. год. као епископ Будимски. Он је први србски будимски епископ после Другог светског рата коме је дозвољено да заузме свој положај и који је устоличен у Сент-андреји 7. октобра 1990. год. (?) /овај податак је према новини „Православље“ од 1. маја 2002. год./ . После његовог упокојења, наследио га је Еп. Лукијан (Пантелић) до тада Славонски епископ. (Приређивач)

^{2*} Епископ будимски Георгије Светом архијерејском синоду, Сентандреја, Бр. 185 од 18/31. августа 1929.

Поводом осуде протонамесника Василија Хужвика, српског православног пароха сентандрејског,^{3*} који је са једног српског детета скинуо мађарску кокарду, појавио се у „Пешти Хирлапу“ чланак у коме се, између осталог, каже: „Источно православне мађарске цркве у Мађарској нема. Мађарски држављанин источно православне вере дакле долази или под румунски или под српски национални утицај, у духовним стварима, и другог му спаса нема. Колико је овај утица од користи мађарској државној идеји, видели смо из случаја сентандрејског свештеника.

Шта ће бити сада ако устреба сентандрејску епископску столицу, у случају упражњења попунити? Д а ли ће источно православни митрополит који станује у Београду, именовати новог епископа? И пошто је сентандрејски епископ, по новим законима Горње куће, то ће једна београдска власт именовати мађарског законодавца? У Горњој кући?

Треба да образујемо источно православно мађарску епископију. Нека буде у нашој држави једна јединствена источна православна мађарска епископија, па да не затрују децу мађарских држављана са уџбеницима ћирилског писма, интерпретираним из Београда. Оснивање нове епископије јамачно неће наићи на спољне политичке тешкоће. Цариградски патријарх увек радо чини кораке у ствари оснивања националних цркава.

Држава треба да увиди тај нонсенс, да мађарски држављанин буде принуђен да у својој рођеној отаџбини буде члан једне цркве туђе народности. Заслужују хиљаде и хиљаде наших Раца^{4*} да их не остављамо и надаље у опасној атмосфери против мађарских искушења, која се покрећу из Београда.

Ко хоће по источном православном начину да се моли Богу, па је мађарски држављанин, томе треба пружити начина, да може да буде источно православни, али и то, да може постати и срцем и душом Мађар“.^{5*}

Из овога чланка се види да би припадници ове „православне цркве“ били помађарени Срби, Румуни, Грци и Карпаторуси. Пошто се није успело унијаћењем онда се дошло на идеју да се православни верници помађаре, а то је био врло стар план, и да се од њих створи „Мађарска православна црква“. У овој акцији се нарочито истакао „Пешти Хирлап“, који се неколико месеци поново огласио, прижељкујући повратак на границе из 1918. године, и каже:

„Одушевљавајте се за независну мађарску грчкоисточну цркву, источни Мађари.^{6*} Сакупљајте се и за то, да по паду Трианона грчко-источни Мађари на отргнутим нам сад крајевима домовине нађу спремљену мађарску источну цркву. Трудите се на то, да се до тога времена породи овај други држ. закон са једином клаузулом следеће садржине:

^{3*} Протонамесник Василије Хужвик, рођен у Сентандреји 1874. године. Завршио гимназију и Стару Карловачку богословију 1898. године. Рукоположен у чин ђакона и презвитера од стране епископа будимског Лукијана и постављен за пароха у Ловри, а док није премештен за пароха сентандрејског. После смрти епископа будимског др Георгија Зубковића постао је архијерејски заменик и потпредседник конзисторије. Умро ...

^{4*} Рац (РАС) погрдан назив којим Мађари називају Србе у крајевима бивше Аустроугарске Царевине.

^{5*} Pesti Hirlap, Budapest 1929, Oktober, 17, 1-2, 236.

^{6*} Овде се мисли на све православне Словене, Грке и Румуне, који живе на територији Мађарске.

Епископ будимски др Георгије (Зубковић)

„Узакоњује се установа будимпештанске грчкоисточне мађарске црквене епархије и сваки епископ ове црквене епархије – у смислу тачке Б. држав. закона 1926. XX – постаје чланом Горњег Дома, са односећим се правима“.^{*7}

Ова акција је трајала све до избијања рата, иако без успеха, и епископ будимски др Георгије Зубковић, коме је мађарска влада нудила положај поглавара ове „цркве“, редовно је извештавао Свети архијерејски синод СПЦ о акцији која се води, и о притиску и нападима којима је стално изложен. У свом мукотрпном животу, епископ Георгије је имао сталну подршку Синода, који му, једном приликом пише: „Известити Његово Преосвештенство Епископа Будимског Господина Георгија да Свети Архијерејски Синод потпуно одобрава његово становиште које је заузео у разговору са мађарским Министром просвете и вере и умолити га да и у будуће истраје на том становишту“.^{*8}

После окупације Бачке и Барање од стране мађарске фашистичке војске, у априлу месецу 1941. године, убијено је неколико свештеника у Бачкој епархији и један у Будимској епархији. Неколико парохијских свештеника се нашло у заробљеништву, а они који нису били рођени на територији бивше Аустро-Угарске, били су протерани. На тај начин су

---

^{7*} Pesti Hírlap, Budapest 1929, Julius, 20, No 162.

^{8*} Свети архијерејски синод Епископу будимском Георгију. Пов. Бр. 66/зап. 471 од 28/15. марта 1936. Приликом посете епископа Георгија Министру Хоману, о којој је овде реч, министар је рекао епископу Георгију да би „био велики човек, кад би сутерирао српској и румунској православној Цркви, да се сложе са Цариградском Патријаршијом која би дала аутономију мађарској митрополији са два епископа, те би на тај начин г. Зубковић могао постати митрополит. Господин Епископ је одговорио г. Хоману да он нема ту амбицију, најмање по ту цену, додавши да предложено уређење не могу признати српска и румунска православна Црква, а ни он сам“ (Министарство иностраних послова Краљевине Југославије, Београд, 24. марта 1936, Бр. 6406/Мађ. 8, Патријаршији Српске православне цркве, Син. Повбр. 66 од 27/14. марта 1936, Београд.

многе парохije остале без свештеника. Ову ситуацију је требало искористити, и то помоћу рашчињених свештеника Михаила Попова и др Милана Дакића, који су се ставили на располагање мађарским властима у акцији на стварању „Мађарске православне цркве“.

Већ у првој половини месеца априла 1941. године, министар просвете и вера Хоман пише епископу Георгију:

„У интересу сређивања ствари Православне цркве, поново сам имао прилике да преговарам са Вашим Преосвештенством и са другим факторима, што је у мени побудило наду, да ће се ово питање убрзо решити. Услед промењених услова, међутим, могућност коначног решења се одложила. Тако се појавила потреба за прелазним решењем црквених питања (мађарских и руских) верника, православних Мађара и православних Русина, који не потпадају под појам „српски православни“ ни „румунски православни“. Због тога је Његова високопреузвишеност господин Регент изволео др Михаља Попова,⁹ протојереја, поставити за администратора „Прикарпатског православног мађарско-руског“ дела Цркве, православних црквених општина које су у саставу православних мађарских протопрезвитерата у бекешкој и бихарској жупанији, православних мађарских црквених општина у Будимпешти, Елеку, Сегедину и Сентешу, грчких православних црквених општина у Ходмезевашархељу, Карцагу, Кечкемету и Мишколцу, као и православних мађарских црквених општина у Земљи сикуљској.¹⁰

Када имам част да Ваше Преосвештенство о овоме обавестим, напомињем, да се ова одлука Његове виеокопреузвишености господина Регента не односи на вашу јурисдикцију над Будимском православном српском епархијом, као што се не односи ни на оне православне српске црквене општине у Мађарској, које су после склапања мировног споразума у Трианону остале без епископске власти, као што су Батања, Деска, Херцегсанта, Мађарски Чанад, Сегедин, Сириг, Новисентиван итд. и над којима се јурисдикција Вашег Преосвештенства, у складу са Вашим поднесцима, до даље одредбе признаје.¹¹

Ова припремна мера, која се предузима ради сређивања ствари православне цркве у Мађарској, сигурно ће наићи на разумевање код Вашег Преосвештенства и убеђен сам да ће Ваше Преосвештенство и у будуће подржавати сва она настојања која служе миру и братској слози међу различитим деловима православне цркве.

Такође имам част, да саопштим Вашем Преосвештенству, да господин Владимир Рајић, православни епископ, пошто због српског држављанства своју црквену функцију у Мађарској не може да обавља, жели да се врати кући. Док се за то не укаже могућност, за њега сам, љубазношћу господина Ханауера, бискупа вацког, у Ноградереци, у

⁹* Рашчињени руски православни свештеник.

¹⁰* Регент Хорти Миклош је, дакле, потчинио рашчињеном свештенику Михаљу Попову и оне општине које су вазда биле потчињене, у духовном погледу, Митрополиту карловачком и Епископу будимском.

¹¹* Поменуте црквене општине су припадале све до доношења новог Устава Српске православне цркве, 1931. године, Темишварској и Бачкој епархији, а потом су, пошто су се нашле на територији Мађарске, припојене Будимској епархији.

свештеничком одмаралишту дворца Мигази, о трошку мађарске државе обезбедио опскрбу и смештај достојан његовог чина“.*¹²

Пре свега, није тачно да је епископ мукачевскопрјашевски Владимир „пожелео да се врати кући“, већ је насилно уклоњен са свога положаја, заточен у дворцу Мигази, а потом протеран у Србију.

Ситуацију у Мађарској будно је пратила и Румунска православна црква, јер је и она имала у Мађарској своје црквеношколске општине и парохије. Зато је Румунска патријаршија својим актом Бр. 1519 од 22. јула 1941. године,^{*13} известила Српску православну цркву „по предмету уређења питања Православне цркве у Мађарској“.

„Српској Православној Цркви су већ одавно познате намере мађарске владе у погледу православне цркве на њеној територији – пише митрополит скопски Јосиф патријарху румунском Никодиму – и она се већ две деценије бори да тамо сачува интересе православља и своје, водећи притом свагда рачуна и о интересима сестринске Румунске православне цркве, о чему је она неколико пута писала блаженопочившем претходнику Ваше Светости, Патријарху Мирону.

На територији Краљевине Мађарске постојала је пре последњих догађаја и промена, а постоји и данас Српска православна епархија будимска са седиштем у Сентандреји – Будимпешти, којом већ тридесет година управља у корист светог Православља, а у својству дијецезана Његово Преосвештенство Епископ Господин Др Георгије Зубковић. Припајањем Подкарпатске Русије Краљевини Мађарској припао је истој и највећи део Православне Мукачевско-Прјашевске епархије са седиштем у Мукачеву (Мункачу), чијег су дијецезана, Његово Преосвештенство Епископа Господина Владимира Рајића, мађарске власти ових дана уклониле са његовог положаја и принудиле да се врати у Србију. Мањи прјашевски (Еперјеш) део ове Епархије налази се данас на територији Републике Словачке. Окупацијом Бачке од стране мађарских трупа данас се Српска православна епархија бачка у целости налази на мађарској територији. Дијецезан ове епархије Његово Преосвештенство Епископ Др Иринеј Ћирић, садањи потпретседник Светог Архијерејског Сабора и Синода, и Администратор Српске православне епархије Темишварске остао је у својој резиденцији у Новом Саду.

С обзиром на све горе наведено јасно произилази да са гледишта црквено-канонског територија Краљевине Мађарске није мисијско подручје, већ да на истој постоје црквено-правно организоване православне области јасно разграничене и подељене између Српске православне цркве и сестринске Румунске православне цркве. Без знања и благослова ових двеју цркава не може ни односна држава, нити пак ма која друга национална православна црква ишта предузимати или законски решавати када се ради о православној цркви на територији Краљевине Мађарске.

---

^{12*} Министарство просвете и вера бр. 8446/1941, Будимпешта, 12. априла 1941, Епископу будимском Георгију.

^{13*} Овај акт Румунске патријаршије нисмо могли пронаћи у Архиви Светог архијерејског синода Српске православне цркве.

Ако би света Велика црква у Цариграду или ма која друга аутокефална православна црква пристала да без знања и благослова наших двеју цркава сарађује са Мађарском владом на организовању и стварању неке Мађарске православне цркве, она би тиме очевидно погазила односне каноне.

Православни храм у Мукачеву

Краљевска Мађарска влада може законито и канонски решити питање православне цркве у Краљевини Мађарској једино директном сарадњом са нашим црквама, које су у конкретном случају једино надлежне, свака за своје подручје, да даје аутономије или аутокефалије.

Добро је сестринска Румунска православна црква учинила што је по горњем питању затражила и сарадњу наше цркве. Једино братском сарадњом, у духу хришћанске љубави коју морамо свагда имати пред очима, моћи ћемо одбранити и сачувати свету Православну цркву особито у последње дане.

Користимо ову прилику да Вашу Светост известимо о савременим жалосним црквеним догађајима који се дешавају у такозваној Независној Хрватској Држави. Из приложеног преписа Меморандума упућеног Војном заповеднику Србије моће ће Ваша Светост видети сву тежину и озбиљност тих догађаја иза којих нажалост стоји и Римокатоличка црква.

Молећи Вашу Светост да и у будуће сестринска Румунска православна Црква ништа у погледу Православне цркве у Мађарској не предузима без сарадње са Нашом црквом, остајемо братски грлећи Вашу Светост у Господу“.*¹⁴

---

^{14*} Митрополит скопски Јосиф, број 1346 од 22. августа 1941. године, Патријарху румунском Никодиму.

Чим је мађарска фашистичка војска окупирала Бачку и Барању, на сцени се појављује рашчињени српски свештеник Милан Дакић.^{*15} Његов задатак је био да, првенствено, у Бачкој ради на стварању „Мађарске православне цркве“, међу заплашеним српским живљем, који је априла месеца 1941. године доживео нечувена страдања, а нарочито после крваве рације у јануару 1942. године. У рацији је убијено неколико хиљада Срба, а број убијених православних свештеника се попео на седамнаест.

Милан Дакић је почео да обилази српске православне парохије у Бачкој, али је избегавао сусрете са парохијским свештенством.

О акцији Милана Дакића први се огласио протојереј Јефта Петровић, парох у Старој Кањижи.

„Жалосни догађаји, који се одигравају овде на најсевернијој граници Богомспасајеме Епархије Бачке, императивно ми налажу – пише он Епископу бачком Иринеју – да Ваше Високопреосвештенство о свему благовремено известим, да би се даљем опасном раду једне продане душе енергичним мерама стало на пут.

Ствар је у овоме: колико је мени познато, од одласка хоргошког свештеника Ђорђа Увалића,^{*16} његово је стадо остало без пастира.

Као што дознајем, од неког времена долази у Хоргош из Сегедина неки „свештеник“ по имену Милан Дакић, кога претседник општине, кнез (Мађар) свечано дочекује и испраћа на општинским кочијама, отвара му нашу св. цркву^{*17} и тај „свештеник“ служи службу Божију, држи сакупљеном народу беседу, бодри их да чувају своју веру и лепе српске обичаје, те да у свему само њега слушају. Обећава им „куле и градове“: да ће им он преко својих моћних веза вратити сву претрпљену штету, па чак и одузету им земљу.

На дан св. Архангела Михаила светио је свечарске водице, па је чак од једног тамошњег вајног Србина био позван „на светац“ и био код њега на ручку.

Сврха оваквог рада – зна се! – оснивање мађарске православне цркве.

Како чујем исти „свештеник“ се спрема, да ових дана посети Сенту, да и тамо „просвећује“ наш живаљ.

Колико разорно делује овакав рад на наш безазлен свет, лако је погодити, нарочито кад му се обећа чак и повраћај штете и одузете земље“.^{*18}

Епископ Иринеј је понудио хоргошку парохију за опслуживање протојереју Јефти Петровићу. „У случају да се Пречасност Ваша прима понуђене дужности, и да

---

^{15*} Др Милан Дакић, администратор српске православне парохије у Десци, кажњен је лишењем свештеничког чина одлуком Епархијске конзисторије будимске, Бр. К I 570/223 од 16/29. августа 1932. године „уз забрану ношења свештеничког одела, за разне кривице“ (Гласник, службени лист Српске православне патријаршије, Сремски Карловци 1933, 265).

^{16*} Ђорђе Увалић, привремени парох хоргошки, за време рата је заробљен од Немаца, а потом прешао у Епархију америчко-канадску.

^{17*} Храм Преображења Господњег у Хоргошу подигнут трудом и старањем протојереја Ненада Барачког, познатог мелографа и одличног znalца карловачког црквевој појања, 1935. године.

^{18*} Управа Српске православне парохије старокањишке Епископу бачком Иринеју, Бр. 242 од 3. децембра (20. новембра) 1941. године (Ебр. 722 од 9. децембра 1941).

Пречасности Вашој у вршењу парохиских дужности когод прави сметње да о томе Пречасност Ваша поднесе извештај ... ^{*19}, каже се у понуди.

Примајући администрацију хоргошке парохије, протојереј Јефта Петровић поново упознаје Епископа Иринеја о кретању Милана Дакића и каже: „Како ми мој поуздани човек – кога сам изаслао да се на лицу места о свему увери – јавља, био је Дакић у Хоргошу и у недељу 1/14. децембра по подне, и отслужио је вечерње и крстио једно дете, одржав проповед и по вечерњу и по крштењу. Уједно је објавио, да ће им за св. Николу служити св. литургију.

Дознајем још и ово: Дакић је предложио хоргошанима, да из сваког села, које је у Хоргошу заступљено, изабери по три особе за депутацију, коју ће лично он предвести самом регенту г. Хортију, да свако село изнесе своје жеље, — и најпосле ће он одржати говор и препоручити, да се њиховим жељама удовољи, обећава им, да ће добити накнаду штете и одузете им земље.

За илустрацију рада г. Дорослаија^{*20} прилажем његов лист: „Мађарски Исток“ из чије се уводне речи јасно види шта хоће“.^{*21}

Убрзо је Епископа Иринеја о акцији Дакићевој известио и свештеник Григорије Плавшић, парох из Бачког Петровог Села, који каже: „Протојереј Михајло^{*22} Дакић почео је своју акцију и у нашим крајевима. Искоришћује незгоде и наше неприлике, да би имао успеха. Вешто и дипломатски ради. Био је у Хоргошу 9. о.м. скупео је наше људе из околине и одржао скуп, на коме је вешто и препредено и импресивно говорио. С њиме је био и говорио Сенћанин студент Борђошки.^{*23} Присутни су негодовали али је ипак покушао да створи своју ц. општину. Да ли је успео, не знам. Прети опасност, да ће своју акцију проширити према Новом Саду“.^{*24}

Слутња свештеника Григорија Плавшића се није остварила, јер је Дакић најдаље стигао до Старог Бечеја, где је од тамошњих Срба тражио потписе „ради спасавања“ или „за упис у грчко источну мађарску цркву“, али без икаквог успеха.

Акција у вези са стварањем „Мађарске православне цркве“ будно је праћена и у Београду. Зато се Свети архијерејски синод обраћа Епископу бачком Иринеју следећим актом: „Свети Архијерејски Синод сазнао је поуздано да се овде незванично говори, а да се тамо ради о стварању неке аутономне православне мађарске цркве. О истој ствари известио је званично Свети Архијерејски Синод о томе и Његова Светост Румунски Патријарх актом својим од 10. августа 1941. године и молио за заједничку сарадњу по овом питању са нама што му је и обећано.

^{19*} Епископ бачки Иринеј протојереју Јефтимију Петровићу, Ебр. 722 од 9. децембра 1941.

^{20*} Милан Дакић је своје презиме помаћарио у „Дорослаи“.

^{21*} Управа Српске православне парохије старокањишке Епископу бачком Иринеју, Бр. 254 од 16/3. децембра 1941. (Ебр. 756 од 20/7. децембра 1941).

^{22*} Свештеник Григорије Плавшић погрешно назива Милана Дакића „Михајлом“.

^{23*} Бошко Борђошки, студент философије, који је после Другог светског рата био директор гимназије у Сенти.

^{24*} Управа Српске православне епархије бачкопетровоселске Епископу бачком Иринеју, Бр. 173 од 10. децембра 1941. (Ебр. 741 од 12. децембра/29. новембра 1941).

Ваше Преосвештенство о томе обавештавамо и братски молимо, да нас о томе ако што стварно постоји на сходан начин обавести и да са своје стране настојавате, да се ово питање одгоди до после рата.

Уједно молимо Ваше Преосвештенство, да дође у додир са Преосвећеним Епископом Будимским Господином Георгијем и да у сваком случају чините са своје стране све, да се сачува постојеће канонско и законско јединство Српске православне цркве“.*²⁵

На 261-ом заседању Мађарског парламента у Будимпешти, 3. јуна 1942. године, Мошоњи Калман, народни посланик, прочитао је своју интерпелицију, упућену Министру просвете и вере, а у вези са аутономном Мађарском православном црквом, која гласи:

„Поштовани Доме! Предмет моје интерпелације на први поглед изгледа као да данас не би био актуелан и да би се са овим питањем ваљало тек после окончања рата позабавити. Али, ако пошт. Дом саслуша оне разлоге, који су ме нагнали на интерпелацију, одмах ће увидети, да је, с једне стране, та тема актуелна, а, с друге стране, данас је заиста згодан моменат, да се ово питање уреди. Ја сам римокатолик и тако ме не руководи верски обзир, који ме је навео да изнесем своју интерпелацију, једино обзир мађарске нације и мађарске расе и њихов интерес и тако као римокатолик ћу моћи потпуно објективно да се бавим овим питањем.

После тријанонског уговора, услед губитка живља гркоисточне вере са одузетих територија, број грађана гркоисточне вере се јако смањио, на 42.000 душа. Али не само да се тај број толико смањио, није се само то догодило, да смо изгубили масу држављана гркоисточне вере, него је и гркоисточна црква изгубила своју аутономију. Наиме, да би гркоисточна црква у живала аутономију, безусловно је потребно да има најмање три епископије дотичне вероисповести, између којих је једна митрополија, и те три епископије могу образовати један синод, који је предуслов аутономне цркве – између осталог – и који може отправаљати највише предмете аутономне цркве.

После тријанонског мировног уговора није остало три епископије. Није било синода у Мађарској. Остала је само једна епископија будимска-сентандрејска грчкоисточна српска епископија, која и данас функционише. Дакле, стање је сада такво, да је аутономна грчкоисточна црква у Мађарској после светског рата изгубила своју аутокефалност и данас, када се стање битно изменило, јер место 42.000 верника грчкоисточних, број верних грчкоисточних грађана попео се преко једног милиона. Ово питање је најактуелније и данас се има влада заиста бавити тим питањем. Јер, док је број грчкоисточних верника једва пола процента становника државе износио дотле ово питање није било журно, али данас, када тај број износи један милион, уређење је заиста постало актуелно. Од овог милионског броја држављана, 240.000 су Русини, 400.000 Румуни и одприлике 360.000 грчкоисточни Срби, који су се вратили са враћеном територијом. Данас је већ стање такво, да су ту три епископије, које су предуслов да се може образовати црквени синод, јер данас већ има четири епископије и то: будимски-сентандрејски грчкоисточни српски епископ, који је остао после тријанонског мировног уговора и ту су коложварски и

---

²⁵* Син. бр. 2532 од 7. новембра 1941.

великоварадински грчкоисточни румунски и новосадски грчкоисточни српски епископ. Данас је, дакле, такво стање, да се може образовати, створити аутономна мађарска црква, која је за милион грчкоисточних мађарских држављана безусловно потребна.

Ердељски посланички моји другови јако добро знају, али и ми врло добро знамо за деловање грчкоисточних свештеника Румунске цркве у Ердељу. Њихово деловање није никада било народно, већ национално. Сврха им је румунски иредентизам, Велика Румунија, и данас агитују у духу снова Велике Румуније и иредеитизма. Грчко источне цркве су свагда биле националне цркве. Учили су на националном језику. Национални језик, језик румунски им је био и литургички језик. То је тим више опасно, јер данас, као што сам изложио, у овим румунским епископијама, али исто тако и у новосадској српској епископији седе још такви епископи, који су овде остали, а нису били бирани по мађарским, већ по румунским односно српским законима.

Пошт. Доче! Расмотримо сада, шта значе с обзиром на мађарску националност ова постојећа четири грчкоисточна епископа: Будимско-сентандрејског епископа изабрао је још синод за време Фрање Јосифа и његов избор је потврдио наш краљ Фрања Јосиф. Довде би била ствар у реду, али ова епископија је припадала Карловачкој митрополији и када је тријанонски мировни уговор од нас одузео Карловце, онда је Југославија Карловачку митрополију спојила са Београдском патријаршијом,²⁶ тако да данас у Будиму резидујући грчкоисточни будимско-сентандрејски српски епископ најзад припада јурисдикцији Београдског патријархата и са црквеног гледишта дужан је наређења истог испунити. То ваљда и није опасно, јер територија будимско-сентандрејске епископије је у унутрашњости државе. Али када гледамо на ердељске коложварске²⁷ и великоварадске²⁸ епископе, које је на основу румунских закона румунски црквени синод изабрао и румунски краљ требало да потврди, а није потврдио ова два епископа пошто су били мађарских националних осећаја, а очекивао је да ће једино румунске националне интересе штитити. А ако погледамо новосадског епископа, кога је српски краљ, југословенски краљ потврдио у епископском положају, и Београдска патријаршија односно синод га поставио на новосадску катедру, велим, ако посматрамо ове три епископије, онда одмах видимо колико је важно и хитно решење овога питања. Неда се, наиме, замислити, да душевно старање 700.000 грчкоисточних мађарских грађана, који данас у Ердељу и у Бачкој живе, такви епископи и од стране епископа постављено свештенство врше, чији интерес, тврдим и данас још, никако није мађарски национални интерес. Без обзира на то, великоварадински грчкоисточни епископ, кога је такође румунски краљ именовано, је побегао, тако да у Великом Варадину данас уопште нема грчкоисточног епископа и та околност такође чини потребним да се то питање реши.

²⁶* Није Југославија „Карловачку митрополију спојила“ са Београдском патријаршијом, већ је Свети архијерејски синод Карловачке митрополије 18/31. децембра 1918. године, под бр. 126/104, донео одлуку којом „Изриче сједињење своје црквене области са осталим српским областима у уједињеној држави СХС успостављањем јединства какво је постојало до 1710. године у Српској патријаршији ...“, Гласник Уједињене Српске православне цркве, Београд 1920, 18.

²⁷* Kolozsvár – Служ, највећи град у Ердељу, седиште румунског православног епископа Вад, Фелеак и Клужа.

²⁸* Nagyvárad, Велики Варадин односно Oradea Mare град у некадашњој бихарској жупанији, седиште румунске православне Орадијске епархије.

Пошт. Доме! Влада култуса^{*29} је исто тако осетила потребу, да се то питање некако реши, али по моме мишљењу је учинила такав несрећни корак, који се с једне стране противи мађарским законима, а с друге стране је дошла у опреку са канонима грчкоисточне цркве. Наиме, влада култуса је Др Михаила Попова грчкоисточног свештеника именовала за администратора и потчинила му цело русинско свештенство.

Др Михаила Попова је – као што сам извештен – архиепископ париски Евлогије^{*30} лишио свештеничког чина тј. вратио га у стање световњака. Али, Михаил Попов, будући у пријатељству са прашким архиепископом, још у оно време као владика је доспео у Чехословачку и прашки га је архиепископ Саватије^{*31} примио за свештеника своје епархије, иако није примио за њега отпуст. По правилима хришћанске источне цркве, Саватије – који је иначе био присни пријатељ Едварда Бенеша – је овим чином такву грешку, пропуст и неправилност учинио, због чега би и сам имао бити екскомунициран.

Влада култуса је Михаила Попова, који је у Чешкој служио, именовала за администратора, архиепископског викара у Мађарској. Али ово именовање је у црквеноправном смислу немогуће, јер Михаил Попов није имао право на свештеничку службу: али и без обзира на то, апсурдно је, да је Михаил Попов добио титулу великог препозита, јер грчкоисточна црква не зна за Каптол и тако се о титули великог препозита не може ни говорити. Назирем, да је влада култуса онда, када је именовала Михаила Попова, могла мислити на Деклараторију илирику^{*32} из времена Марије Терезије, за чије издавање је био повод, што је једна грчкоисточна епархија изабрала таквог епископа, који се није свидео царици, те је царица-краљица ускратила истоме потврду. Дотична епархија односно синод, успротивио се томе рекавши, да неће бирати другог епископа. Краљица је на то издала наредбу, којом је стављена ван снаге делатност дотичне епархије, односно синода, и она сама именовала је грчкоисточног епископа. Влада култуса је сада на тој основи именовала Др Михаила Попова.

Пошт. Доме! Ово стање се не може даље одржати, јер и да је било исправно именовање Др Михаила Попова, ни онда није решено питање, наиме то, да на место одбеглог великоварадинског епископа дође такав епископ, који би са мађарског националног гледишта уживао поверење и не решава питање, да после стицања наше самосталности, ми Мађари узмемо у обзир сад већ стварно мађарски национални осећај у Ердељу и Бачкој, што је за време Хабсбуршке монархије било немогуће. – Дакле, уређење овога питање је безусловно потребно. Указаћу на начин како се то може спровести. Мађарска држава треба да склопи конкордат са грчкоисточним патријархом

---

^{29*} Под *Владом Култуса* подразумева се Министарство просвете и вера.

^{30*} Архиепископ Руске православне митрополије у Паризу Евлогије у два маха је припадао Руској заграничној цркви са седиштем у Сремским Карловцима, а потом се одвојио од ње и своју митрополију потчинио Цариградској патријаршији.

^{31*} У време када је Српска православна црква организовала Чешко-моравску епархију и за њеног првог епископа посветила др Горазда Павлика, цариградска патријаршија је посветила за архиепископа прашког и целе Чехословачке архимандрита Саватија, који је чинио велике сметње епископу Горазду и његовој епархији. За време Другог светског рата Архиепископ Саватије је био у Дахау (Бранко Ђорђевић, *Свештеници у концентрационом логору у Дахау*, Гласник Српске православне цркве, Београд 1945, 67), а после рата је живео као архијереј без пастве, потпуно заборављен.

^{32*} Овде се мисли на Деклараторију издату 16. јула 1779. године.

цариградским и да моли да овамо делегира ни српског, ни румунског ни русинског епископа, него директно епископа грчке народности, који би се поставио за архиепископа. Због тога ни српског, ни румунског, ни русинског, него стране народности – Грка, који у истини не би имао никаквог народносног утицаја, јер тиме би се могла извести на чистину делатност епископа румунске или српске народности, коју би могли спровести не у интересу мађарске него у интересу румунске или српске нације.

Са тим грчким епископом би се могао образовати синод – имамо четири епископа – и онда би тај синод могао делегирати одговарајуће епископе на дотична места и поглавар државе би могао те епископе потврдити. Тиме би постигли то, да би наједном нестао народносни иредентизам, и у Мађарској би се ово питање решило у потпуности.

Пошт. Доме! За илустрацију тога, колико је важно ово питање, само ћу један једини случај навести: У Ердељу живи 300.000 таквих чисто мађарских породица, које су током времена за неколико декада, векова порумуњене. Те већ не знају ни свој мађарски језик, а да су Мађари, то само име им показује. Такви су: Арон, Антал, Белтски, Билкеш, Буда, Чики, Фаркађ, Габорфи и др. Не бих могао све навести. Носиоци тих имена зато су се порумунили, јер у грчко источној вери румунски свештеници нису ништа друго ни радили него су само настојали да Мађаре порумуне. Ово сада треба ми да обрнемо тако, да држава Мађарска буде у могућности да именује такве епископе и свештенике, који неће заступати румунске или српске националне интересе, него ће имати пред очима свагда мађарске националне интересе. Ако буде установљена аутономна мађарска црква, она би могла имати за литургијски језик мађарски – а то је могуће, пошто је у грчко источној румунској цркви литургијски језик румунски, то, дакле, можемо безусловно и ми постићи и онда ће се путем литургијског језика моћи постићи то, да ћемо ових 300.000 порумуњених Мађара моћи натраг мађаризовати. Ми у нашој националној самосталности треба да имамо такве свештенике, који неће гледати интересе монархије, него заиста мађарске националне интересе.

То сам питао господина Министра Председника, да ли му је познато, да је креирање аутономне мађарске грчко источне цркве из националних и расних обзира хитно потребно. Знам, да је Господину Министру Председнику то познато, али га молим, да ову интерпелацију узме тако као што је ја узимам, који се већ одавно бавим народносним питањима, и нека је посматра тако, да је решење овога питања заиста мађарски национални интерес“.*³³

После прочитања ове интерпелације, министар-председник је приметио, да је иста упућена министру просвете и вере, па му је чудно, да се, на крају интерпелације Мошоњи Калман, народни посланак њему обраћа; зато је иста уручена министру просвете и вера „на читање“.*³⁴

Планираној „Мађарској православној цркви“ били су потребни свештенички кандидати, а њих је било најлакше наћи за време рата, јер су, по аустроугарском закону свештенички кандидати били ослобођени војне обавезе. Зато се и нађе изванредан број

³³* Az orszaggyules képviselohazanak 261. ulese 1942. junius 3-an, szerdan, 379-381.

³⁴* Исто, 381.

кандидата, који, вероватно, нису имали намеру да икада ступе у свештенички чин, али им је стало да не иду на фронт и по цену одрицања од своје Мајке-Цркве.

Мађарска влада је одлучила, да у Будимпешти отвори Богословски факултет. Вест о отварању овога факултета, изазвала је велику узнемиреност у свим православним круговима како у Мађарској, тако и на њеним окупираним територијама.

О стању на овом новоотвореном богословском факултету, Министарство просвете и вера известило је епископа бачког Иринеја следећим актом: „Дозволите ми да Вас обавестим о садашњем стању Православног богословског факултета у Будимпешти. У Мађарској ни српски, ни мађарски, ни русински део цркве нема богословског факултета, а и Румуни имају само једну непотпуну богословију у Коложвару. Овај недостатак је желела мађарска влада да отклони када је основала Православни богословски факултет за све делове православне цркве у Мађарској. Према томе, овај факултет није у надлежности ниједног црквеног поглавара, већ је под непосредним надзором министра вере и јавне просвете, на кога се преноси надлежност шефа државе у упражњавању највишег надзора. Када се реши питање православне цркве у Мађарској, сви делови цркве и сви епископи имаће удела у надзирању факултета. Факултет, дакле није у надлежности др Михаља Попова, пресветлог администратора, и он није више надлежан у том питању од било ког православног епископа у Мађарској. Он даје мишљење у вези са молбама свештеничких кандидата из његовог дела цркве, али што се тиче студената и њиховог пријема, о томе одлучује министар на основу предлога факултета, као што министар врши и расподелу места у интернату. Др Михаљ Попов, администратор, има право да посети своје свештеничке кандидате на факултету, да се увери о њиховом верском одгоју и напредовању у студијама, као и да саопшти своје примедбе министру, али са факултетом није у непосредној вези и не учествује у његовом управљању.

Мислим да сам овим успео да отклоним оне сумње које су се појавиле као препрека у ангажовању високопречасног господина Илкића у настави на Факултету. Директно је пожељно, према плановима министарства, да буду сви делови цркве представљени на факултету, па мислим да за представника српског дела црква не бисмо могли да нађемо погоднију личност него што је високопречасни господин Илкић.^{*35}

Обавештен сам да Ваше Преосвештенство сматра, да би било пожељно да са чисто црквеноправног аспекта има утицаја на извођење наставе на факултету. Са великом радосћу бисмо прихватили Ваше сугестије у том погледу и ради договора о томе убрзо ће Ваше Преосвештенство потражити господин Фериз Берки, редовни професор, вршилац дужности директора.^{*36 *37}

---

^{35*} Архимандрит Стефан Илкић рођен у Сомбору 1875. године где је и завршио учитељску школу. Студирао теологију у Кијевској духовној академији, 1897-1899, али није завршио студије. Замонашен у манастиру Светога Ђурђа, 1908. године у Темишварској епархији. Десет година био настојатељ манастира Свете Тројице у Великој Кикинди, а потом парох у Араду и Темишвару и, најзад, настојатељ манастира Светога Стефана у Сомбору од 1920. до смрти, 9. маја 1963. године.

^{36*} Протојереј Фериз Берки је данас администратор протопрезвитерата у Будимпешти, који је у саставу Московске патријаршије.

^{37*} Министарство просвете и вера Епископу бачком Иринеју, Будимпешта, 12. новембра 1942. (Ебр.836 од

Министар очевидно није био обавештен, јер епископ Иринеј не само што му није одговорио на овај акт, већ је у Новом Саду установио комисију за полагање испита за студенте богословског факултета и богословија, које су престале да раде, како за своје свештеничке кандидате, тако и за кандидате Будимске епархије, за шта је имао и сагласност епископа будимског Георгија.

Новоотвореном Богословском факултету у Будимпешти недостајала је капела са иконостасом и црквеним утварима, јер су за уређење ове била потребна позамашна средства. Епископ будимски Георгије је дошао до сазнања да је у вези са овим одлучено, да се демолира црква у Кнежеву, Барања, задужбина Карађорђевића, и о томе је одмах известио епископа бачког Иринеја.

„Част ми је Ваше Преосвештенство као надлежног архијереја знања и евентуалног потребног поверљивог расположења ради извести – пише епископ Георгије – да ми је поверљиво дошло до знања, да је Јесенски Шандор отсечни шеф кр. уг. Министарства богочасти и јавне наставе поручио надвојводи Албрехту преко секретара свога Берки Фериза да може нашу цркву у Кнежеву*³⁸ демолирати и материјал употребити уколико се обвеже, да ће св. утвари овог храма предати на чување Берки Феризу као професору мађарске православне богословије и да ће у дворишту „богословије“ у Будимпешти у Вадорзо (сада Миклош) улици о свом трошку подићи капелу.

Дознао сам даље и то, да је ова акција за сада одгођена док се не реши спор због уписа у грунтовницу државног имања у Били*³⁹ на име мађарског ерара.

По мом скромном мишљењу ваљало би тражити експропријацију око 2 кат. јутра земље за порту те цркве и то тако да се граничи са друмом Мохач – Осијек – Поповац“.*⁴⁰

За издржавање богословске школе у Будимпешти требало је обезбедити и материјална средства, а њих, у том ратном времену, очевидно није било на претек. Најлакше је било насрнути на имовину Српске православне цркве, што су мађарске окупаторске власти и учиниле одмах после окупације Бачке. Наиме, сав земљишни посед Српске православне патријаршије у Сиригу, Бођанима и добро „ Архангелово“ у Ковиљу, као и манастирску земљу Бођана и Ковиља, што је укупно износило неколико хиљада јутара најбоље земље, приграбиле су у своје руке. И не само то. Мађарска влада је донела одлуку о управљању целокупним црквеним земљиштем у Делвидеку – Јужним крајевима (мисли се на Бачку), које је вековима било у власништву појединих црквених општина и задужбина датих Цркви да њима управља, а добит дели у добротворне сврхе.

Ова одлука је протегнута и на црквена имања која су се налазила и на територији Српске православне епархије будимске.

---

17. новембра 1942).

^{38*} Непарохијски храм Светог великомученика Георгија, задужбина краља Александра Карађорђевића, у Кнежеву, Барања, подигнут је 1929. године.

^{39*} Мађарски назив за место Беље у Барањи.

^{40*} Епископ будимски Георгије Епископу бачком Иринеју, Сентандреја, Пов. бр. 26/Е. Д. од 27. фебруара 1943.

Сасвим је природно што је ова одлука узнемирила канонску јерархију Српске православне цркве у Бачкој и Будимској епархији, па је епископ бачки Иринеј сматрао за потребно да са њоме упозна правну службу своје епархије.

Наиме, у „Budapest Kozlony“-у, бр. 168 од 29. јулија 1943. изишла је под Бр. 1А 3.990/1943. М. Е. Наредба кр. министарства о привременом руковању имањем, које се налази у Delvidek-у и „служи сврхама православне (görög keleti) Цркве“.

„Примећујемо – каже епископ Иринеј – да је наредба донесена: а) без сарадње српских православних епископа будимскога и бачког; б) да по наредби имања српских православних епархија губе српски карактер и употреба њихових прихода се проширује уопште у сврхе „православне“ (görög keleti) Цркве.

Примећујемо још и то да је уредба донесена и безсарадње претставника српскога православнога народа, дакле сасвим противно оном поступку по којем је донесен кр. рескрипт од 1868.

У срп. правосл. епископима упућеном министарском акту Бр. 9.794/1943/VII 1. одељење, од 3. августа ове године, још више се опажа тенденција да се избрише српски карактер наших двеју епархија, док се с друге стране одредба о саслушању двојице српских православних епископа доста либерално примењује, јер се од њих тражи не мишљење о готовом предлогу, него само предлог.

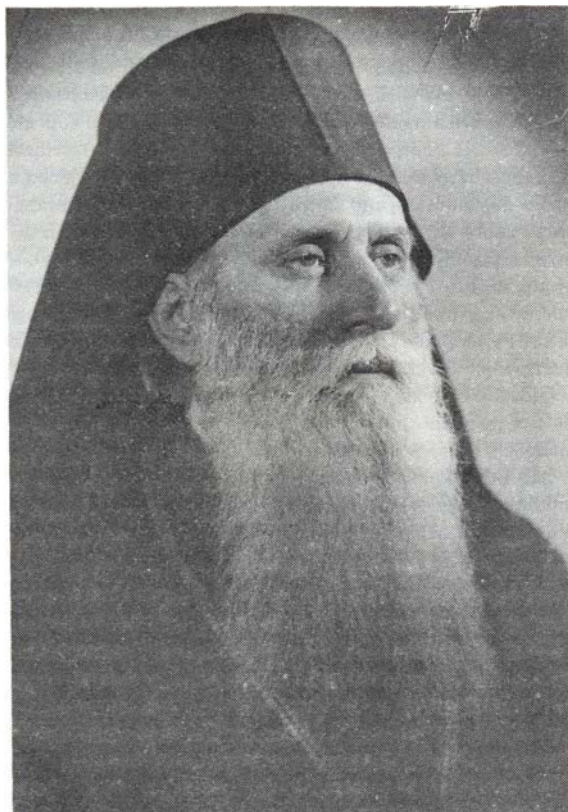

Непарохијски храм Светог великомученика Георгија – задужбина краља Александра I Карађорђевића – у Кнежеву (Барања) подигнут је 1929. године. Мађарске власти су имале намеру да поруше овај српски храм.

У горе споменутој наредби и сама манастирска имања се третирају као општа добра, што би римокатоличка Црква безусловно спречила, док ће наша Црква то врло тешко спровести, јер се закон о равноправности не примењује једнако.

Умољавају се господа фискали да даду своје правно мишљење о читавом предмету, и нарочито о томе, какве би биле правне последице по наш епископат, Цркву и народ, ако епископат не би пристао на вршење у наредби предвиђених дужности, или би одрекао своје признање и самој наредби“.^{*41}

Знајући за став епископа будимског Георгија и бачког Иринеја у вези са њеним плановима да створи јединствену Православну цркву у Мађарској, мађарска влада није презала ни од уклањања једнога или двојице поменутих архијереја са њиховог положаја, што је већ и учинила са епископом мукачевско-прјашевским Владимиром. Зато епископ Иринеј и пише епископу Георгију:

Епископ бачки др Иринеј (Ћирић)

„Имајући на уму да се може десити случај да будем спречен у вршењу дужности епархијског архијереја Српске православне епархије бачке, част ми је овим актом, а за напред споменути случај, предати Вашем Преосвештенству ПУНОМОЋ за уживање свију права и вршење свију дужности епархијскога архијереја Српске православне епархије бачке у смислу светих канона и прописа Српске православне цркве.

Ова пуномоћ је потребна с обзиром на спреченост надлежних црквених власти да учине потребно расположење у горе споменутом случају.

Част ми је умолити Ваше Преосвештенство да благоизволи братољубно примити ову пуномоћ и дужност и права што из ње проистичу, ако наступи горе споменути случај“.^{*42}

^{41*} Епископ бачки Иринеј Др Александру Мочу и Др Кости Хаџи, Нови Сад, Ебр. 402 од 7. августа 1943.

^{42*} Епископ бачки Иринеј Епископу будимском Георгију, Нови Сад, Ебр. 468 од 30. августа 1943.

Исто то је учинио и епископ Георгије, овлаштивши епископа Иринеја, да га, у случају потребе, замењује.^{*43}

Оба архијереја су се старала, дакле, да очувају канонско јединство Српске православне цркве, а у духу одлуке ванредног заседања Светога архијерејског сабора Српске православне цркве од 27. фебруара 1941. године. У исто време, помагали су, колико је то било могуће, канонско свештенство у нашој Мукачевско-прјашевској епархији, примајући га у „канонско општење“.

Тако је епископ бачки Иринеј поверио јереју Владимиру Родзјанку, пароху станишићком, Епархија бачка^{*44} „да однесе од Нас примљено св. миро за мукачевско-прјашевску православну епархију, а које је узето од канонски освећеног мира Његовом Светошћу Патријархом Српским г. Гаврилом“ игуману Теофану, архијерејском заменику и администратору мукачевско-прјашевске православне епархије.^{*45}

Ситуацију наше Цркве у Мађарској и акцију мађарске владе у вези са стварањем „Мађарске православне цркве“, будно је пратио Свети архијерејски синод, на челу са митрополитом скопским Јосифом, а такође и изгнани епископ мукачевско-прјашевски Владимир.

Тако је о ситуацији у Мађарској, известио епископа мукачевско-прјашевског Владимира један Карпаторус – Василије Малејка, студент Богословског факултета у Београду, који се, као физички радник, за време рата запослио у једној берлинској фабрици.

Малејка пише: „На урлаб ићи ћу код о. Јована у Банат.^{*46} Отежем време како би видео новог Владикау новоосноване Венгерске епархије. Био сам код Владике Филипа,^{*47} викара Митрополита Серафима,^{*48} да се распитам за дотичног. На жалост моја посета са његове стране, имала је и сувише званичан карактер. Из целог разговора, који јетрајао можда 15-20 минута, нисам могао да сазнам ко је тај човек, а што ме нарочито интересовало као и Ваше Преосвештенство. Једино што сам дознао а то је, да је тај човек био у једноме од унијатских манастира, као што је о томе и Миша писао. Ја не знам да ли

---

^{43*} Епископ будимски Георгије Епископу бачком Иринеју, Сентандреја, Ебр. 123/Е. Д.-1943. од 1/14. септембра 1943.

^{44*} Јереј Владимир Родзјанко, парох станишићки, Епархија бачка, као Рус морао је напустити Југославију, 1948. године. Дуже време је био парох Српске православне цркве у Енглеској, а када је обудовио, постао је епископ калифорнијски, под именом Василије, у тзв. Америчкој православној цркви; данас живи као умировљени епископ у Вашингтону, САД.

^{45*} Пре напуштања своје епархије, епископ мукачевско-прјашевски Владимир је поставио игумана Теофана за свог архијерејског заменика, који се за помоћ обраћао канонским српским епископима, па и у случају потребе за св. миром, Ебр. 887 22. децембра 1943.

^{46*} Јован Гашпар, парохиски свештеник у селу Милетићеву, Епархија банатска.

^{47*} Епископ Филип Гарднер, некадашњи наставник Богословије на Цетињу, а нарочито теорије црквеног певања у Православној цркви. Архијерејски синод Руске заграничне цркве изабрао га је за викарног епископа митрополиту берлинском Серафиму (Ладе). После рашчињења живео у Минхену и писао студије о црквеном певању. Умро у Минхену, пре неколико година, у дубокој старости.

^{48*} О раду митрополита Серафима (Ладе) види чланак др Љубомира Дурковића-Јакшића: „Прилог историји односа Српске православне цркве са Пољском православном црквом“, Гласник Српске православне цркве, Београд 1970, 174-175.

они не знају о њему ништа више или неће да знају. Он је овде већ био, али зашта и због чега не знам. Између осталог ја сам приметио Еп. Филипу да дотични долази на Еп. катедру са очевидним намерама. Он ми је одговорио да он о томе не зна ништа, а ако руска црква добије декрет са стране Венгерских власти за рукоположење истога, то она мора да уради, јер тај декрет ићи ће свакако преко Германског правитељства. Ја сам му рекао да по правилима Лаодикијског сабора руска загранична црква нема права да се меша у наше ствари, пошто, наша црква канонски припада под јурисдикцију Српске цркве, а уз то има и свог канонског Владуку. Те речи су дирнуле Еп. Филипа можда у најосетљивије место. Он се узрујао те замало што ме не избаци из канцеларије. Знао сам да ће га то дирнути, али за правду, како је рекао стари Римљанин, слатко је умрети. Пре тога је рекао Еп. Филип да су и њега звали на Еп. катедру Мукачевско-Прјашевску ... На крају разговора он ми је рекао: „Руска црква ће да рукоположи назначеног Венгерским властима владуку, али дотични се рукополаже не за Карпатску епархију а за новоосновану Венгерску епархију. На крају ја сам му рекао: „Језуит долази за владуку те (је) унапред узео као главни ослонац језуитско начело, али тешко ономе ко њих подржава јер (је) речено: „не токмо творјашчије зло творјаш, но и соизвољашчије им“ како је то речено у Св. писму“ итд.

„Као што видите ово писмо има један део интересантности за нашу цркву, па сам ја сматрао – пише епископ Владимир Светом архијерејском синоду – за потребно да Вас, као Претседника Св. Синода, о томе известим. Писац овога писма, као и неколико његових другова (Сидак, Гаљов, Худан, Џумурат, Бедеј), који се још и сад сматрају за наше питомце, врло су одани нашој цркви и усрдно осуђују садашње црквено стање у Мукачевској епархији. Преко својих родитеља, сродника, пријатеља и познаника они утичу на многе да не стварају никакву другу јурисдикцију, него да остану одани нашој цркви. Због тога њих и не пуштају да иду кућама. Ја сам у контакту са овом децом и они ми пишу да се велики број свештеника продао Маџарима, али их има, који су на канонској линији. Они су истрајни и велики део народа помаже их и стоји за њих“.*⁴⁹

Свети архијерејски синод Српске православне цркве је ово писмо доставио у препису епископу бачком Иринеју и умолио га „да благоизволи ову ствар испитати и о резултату извести Свети Архијерејски Синод“.*⁵⁰

Одмах по пријему овога акта, епископ Иринеј пише Светом архијерејском синоду:

„Пре свега, иако не спада на ствар, напомињем да су умрли бивши свештеници Руско и Дорослаји (раније Дакић).

С мукачевско-прјашевском епархијом ствар стоји овако. Све доскора администратор те епархије (и „мађарске православне епархије“, која заправо не постоји) био је руски рашчињени свештеник Попов Михаљ. Њега су поставиле световне власти. Црквене власти га нису признавале. У самој епархији био је раскол (за и против њега). У један мах се чинило да ће место њега доћи неки Сунтингер, за којег кажу да је био дрварски трговац. Али о њему се више ништа не говори. Министарство просвете имало је план да постави за

⁴⁹* Син. бр. 1625 од 19/6. јула 1943.

⁵⁰* Исто.

администратора мојега клирика, архимандрита Стефана (Илкића). Ми епископи смо већ раније у министарству просвете, на једној конференцији с министром, нагласили да мукачевско-прјашевска епархија спада под јурисдикцију Српске православне цркве и има својега канонскога епископа, који је спречен у вршењу својих дужности. Приликом друге једне такве конференције, ја сам на постављено ми питање за Архимандрита одговорио овако: Као српски православни епископ ја бих могао дати благослов својему клирику да администрира епархију, али без права да предлаже кандидате за рукоположење (јер има сумњивих), која је под јурисдикцијом Српске Цркве. Али ви компликујете ствар, јер треба да администрира и „мађарску православну епархију“, а на то ја не могу дати благослов, јер такве епархије никада није било под јурисдикцијом Српске православне цркве, него се и данас православни Мађари налазе свакако на територији некога другог православног епископа, а не српскога. Говорило се после тога да су чињени покушаји да се питање реши у Цариграду, али није постигнут никакав резултат. Не знам да ли је то што се говорило тачно.

Игуман Теофан Сабо, администратор мукачевско-прјашевске епархије СПЦ (у средини), са свештенством (први с лева је протојереј Милорад Стефановић).

Најновије стање је ово. По сазнању одржана је у министарству просвете конференција, на којој поткарпатску руску епархију претставља игуман Теофан, од канонскога епископа постављени архијерејски заменик. На конференцији беху још и претставници грчких православних општина, делимично помађарени. Игуман Теофан је предао један меморандум министру, а министар га је наглас прочитао. У меморандуму је изложено право стање ствари и приказане су све неканоничности које су чињене у оној епархији. Наглашена је јурисдикција Српске православне Цркве. Резултат је био да је министар за администратора епархије признао архијерејскога заменика, постављенога од канонскога епископа. Један мој свештеник, користећи се мојим материјалом за времена

мога администраторства оном епархијом, израдио је уредбу о управљању том епархијом. Свештеници који су служили с рапчињеним свештеником Попов Михаљом подвргнуће се епитимији. Мало час споменути мој свештеник^{*51} однео је у Мукачево свето миро, које сам му ја дао од онога што је пред рат освећено у Карловцима. Игуман Теофан, нагласивши да ће се строго држати канонскога поретка, поднео је преосвештеному епископу будимском молбу да га прими у молитвено општење, а тиме и у молитвено општење с целом православном васељенском Црквом. Преосвештени епископ будимски ме је замолио да дамо заједнички одговор што ће ових дана бити учињено.

Напомињем још и ово. На једну интерпелацију, министар просвете је у Горњем дому изјавио да организација Угарске православне автокефалне цркве наилази на правне и канонске тешкоће, које је сада тешко решити. То је наше старо становиште.^{**52}

Епископ будимски Георгије и бачки Иринеј су будно пратили ситуацију и у Епархији мукачевско-прјашевској која је остала без свог канонског архијереја, који је био прво интерниран, а потом протеран у Србију.

Почетком 1944. године о стању Епархије мукачевско-прјашевске, епископа Иринеја је упознао јереј Владимир Родзјанко следећим извештајем:

„Ускоро после оног писма о. Теофана које сам Вама читао приликом нашег последњег разговора и на које сам њему одговорио да се нипошто не удаљује из Мукачева и не напушта своју дужност, а Министарству (односно Министру, ако га лично прими) пошаље што пре „Привремени Устав“ – добио сам од њега телеграфски позив да се састанем са њим у Будимпешти.

У петак стигао сам у Будимпешту. О. Теофан, о. Јован Солко, секретар и војни свештеник о. Василије Поп били су већ тамо и сазнали су следеће: на предлог г. Јесенског, Министар просвете упутио је питање „Мађарске Православне Цркве“ и Карпаторуске Епархије Министарском Савету.

Министарски Савет расправљао је питање о Попову и целој ситуацији. Овај последњи отпочео је борбу великог стила тврдећи да нико осим Реганта Хортија не може да га уклони, јер је он био постављен Регентским Рескриптом. Министар просвете је заузео одлучан став против Попова, али Јесенски, разумљиво, не желећи да се брука пред Регентом, почео је да меша карте. Саопштити цео тај спор Хортију, значило би ставити Министарство просвете у веома незгодан положај (нарочито Јесенског и бившег Министра Хомана Балинта) које је у своје време предложило Регенту Попова и подупирало га свим расположивим сретствима. У исто време питање „Мађарске Православне Цркве“ требало је решити са „пуно части“ за Мађарску Нацију.

Таква ситуација је била, дакле, када (је) Министарски Савет почео да претреса ово питање.

Јесенском је успело да пронађе компромисно решење које је на крају крајева Министарски савет и усвојио. Зато о. Теофан тако дуго није добијао декрет о постављењу.

^{51*} Јереј Владимир Родзјанко.

^{52*} Епископ бачки Иринеј Светом архијерејском синоду, Ебр. 45 од 28. јануара 1944.

То решење је следеће: Попов није смењен са свога званичног положаја и уколико он не жели да подноси оставку иста му није дата. Али њему је речено да се он више не сме мешати у црквене послове уопште. Његов положај остаје почасни и он ће примати своју плату само уз услов да ће се уопште повући из јавног црквеног живота. Чиме је то образложено ја не знам, изгледа болешћу, а може бити и нечим другим. Уместо њега постављају се два заменика администратора: један за мађарски део православне цркве неки ердељски Мађар Олах (кажу да је он био свештеник румунске јурисдикције), а за карпатоторуски део православне цркве о. Теофан. Коначно решење свију црквених питања одложено је за после рата.

О постављању ова два заменика саопштено је Хортију који је и потписао већ нов рескрипт о именовану Олаху и о. Теофана. О Попову у том регентском акту не спомиње се уопште.

Отац Теофан је био код Јесенског који му је то све саопштио и прочитао му Министарски Декрет који ће ових дана од Министра добити.

Тај декрет отприликеима следећу садржину: именује се од стране Државне Владе за карпаторуски део Православне цркве у Мађарској као заменик администратора с правом потпуног самосталног администрирања игуман Теофан Сабо с тим да исти буде у контакту са Мађарском Православном Црквом.

Отац Теофан је био у пуном очајању и рекао је да је све пропало и он не зна шта да ради. Јесенски, рекао је он, свима нама је подвалио. Отац Теофан не види сада другог излаза него да одлучно одбије и то Хортијево именоване и Министарски Декрет и да се повуче у приватан живот препустивши Епархију на Милост Божију. Ја сам му рекао да је погрешка била у томе што он није на време предао Министру „Привремени Устав“, који је требало да буде тамо пре седнице Министарског Савета, а не после ње, и тиме је препустио иницијативу поново у руке Јесенског. „Привремени Устав“ је био састављен и потврђен пре месец дана и требало га је одмах предати у Министарство, а не „ждат у морја погоди“ како ми је о. Теофан у последњем писму писао.

Али и поред свега тога по моме мишљењу, рекао сам му ја, положај није толико очајан и ни у ком случају не треба све бацити. Сама чињеница да је Министарски Савет имановао баш њега, Канонског Администратора, од Канонског Архијереја постављеног у ствари јесте признање Канонске Српске Јурисдикције. Према томе то је ипак и победа, а не обратно. Што се тиче израза „заменик администратора“ то, уколико име Попова овде није споменуто, о. Теофан може га лако протумачити у канонском смислу: прави администратор епархије у правом смислу те речи јесте увек епископ, према томе „заменик администратора с правом потпуног самосталног администрирања“ и јесте архијерејски заменик, а уколико по црквеној о. Теофана именован је Епископ Владимир, а не Попов, његов положај је јасан и не тражи коментара. Према томе терминологија Министарског Декрета потпуно је сагласна са „Привременим Уставом“. Што се тиче реченице „бити у контакту са Мађарском Православном Црквом“ и она се може врло лако протумачити у канонском смислу, јер реч „контакт“ не значи ни молитвено опћење ни потчињеност, ни признање каноничности.

Све православне цркве и епархије могу бити у пословном контакту са свима вероисповестима, црквама, организацијама итд. што и видимо у такозваном Екуменском Покрету у коме Православна црква учествује, и у сарадњи са верским отсецима разних министарства који су често састављени не само од расколника него чак и од правих јеретика.

Важно је не оно како тумачи неправославна Државна Власт те повеље, него како их прима и разуме о. Теофан. Његов чврст јасан канонски став не може нико да обори и поред свију нејасних замршених израза званичних аката. Међутим, његово функционисање као канонског администратора признато је од Више Државне власти и то је најбоља база за његов рад.

Према томе, не би било мудро одрећи се те огромне привилегије. Стога сви смо убеђивали о. Теофана да не чини револуционарног расцепа са Државном Влашћу, да буде мало елестичнији и да прими Министарски Декрет и положи заклетву.

Кад пак буде полагао заклетву нека искористи прилику да преда лично у руке Министру (јер се заклетва полаже у његовом присуству): 1. Писмо Министру; 2. „Привремени Устав“ и 3. Мађарски оверени превод заједничког акта Вашег Високопреосвештенства и Високопреосвећеног Епископа Георгија.*⁵³ То ће бити најбоље тумачење државних повеља и природно, нити Министар, нити ко други неће моћи ставити ма какав приговор на то чисто законско и канонско образложење.

После дужег саветовања о. Теофан је пристао на тај план, али с тим да ће одмах ове недеље учинити две званичне канонске посете и то Високопреосвећеном Епископу Георгију и Вашем Високопреосвештенству.

У случају ако ће власти приморавати о. Теофана или његове клирике да служе заједно са свештеницима „Мађар. Правосл. Цркве“ он ће се позивати на Ваше Високопреосвештенство и на Високопреосвећеног Епископа Георгија молећи уједно да се Министарство у том питању обрати непосредног Вама.

Почетком ове недеље биће полагање заклетве и посета Високопреосвећеном Епископу Георгију. У четвртак о. Теофан и о. Јован Солко ће уз пут скренути овамо, а у суботу ми ћемо сви заједно кренути за Ујвидек*⁵⁴ са намером да замолимо Ваше Високопреосвештенство за дозволу да сви служимо у недељу са Вама на Св. Архијерејској литургији (над о. Јованом Солком потребно је прочитати према „Привременом Уставу“ молитву од запрешћења). Уз то дозволите ми да упутим Вашем Високопреосвештенству још једну жељу свију једномишљеника и канонски расположених свештеника Мукачевске Епархије да о. Теофан на тој Божанственој Литургији буде произведен за архимандрита с правом митроношења (у Карпатској Русији као и у целој руској цркви архимандрити носе митру) и правом старешинства (предстојатељства) у свима Богослужењима у својој

⁵³* Епископи будимски Георгије и бачки Иринеј својим заједничким актом дали су моралну подршку игуману Теофану, будући да се „строго придржава канонских гледишта, а што је видно из послатог вам „Привременог канонског положаја Православне Мукачевско-прјашевске епархије и, нарочито, у вези са признавањем с Ваше стране канонске јурисдикције Српске Православне Цркве“ (Епископ бачки бр. 134 од 10. фебруара 1944).

⁵⁴* Нови Сад.

Епархији у смислу канона ... као архијерејски заступник. Горе споменути кругови Карпатске Епархије сматрају Ваше Вископреосвештенство да имате и морално и јуридичко право (*ius devolutinis*) ... јер о томе има: 1. акт о избору о. Теофана не само за архимандрита, него чак и за викарног епископа још за време канонског живота; 2. сагласност Епископа Владимира с тим; 3. сагласност Архијерејског Синода и Сабора и 4. акт Архијерејског Синода упућен Вашем високопреосвештенству којим се даје право вршити све архијерејске функције за ту Епархију (о. Јован Кополовић⁵⁵ ће послати Вама ових дана сва акта која се односе на та питања).

Осим тога, за то нема погодније прилике него ли баш сада: 1. одмах после именовања од стране Регента, 2. заклетве и 3. предаје Министру „Канонског Привременог Устава“ и одговора Ваших Вископреосвештенства.

На жалост, о. Теофан неће ни да чује за то (из скромности: „ја сам био најсретнији, кад сам био последњи ђакон и кувар на Архијерејском Двору“) али убеђен сам да ако Ваше Вископреосвештенство „јачо власт имјејушчиј“ одлучно кажете њему „спремај се сутра за хиротесију, јер је то неопходно потребно за цркву“, он ће послушати (из монашког послушања).

Међутим, то ће толико учврстити његов ауторитет и положај у сваком погледу и ојачати канонски положај Епархије да ништа боље се не може измислити. Исти горе поменути канонски расположени људи (којих је огромна већина, а народ скоро је сав уз њих) мисле чак и на то да замоле ускоро Ваше Вископреосвештенство и Вископреосвећеног Епископа Георгија да рукоположите о. Теофана за Викарног Епископа у смислу тих аката и одлука. Тиме би Карпаторуска Епархија била коначно спашена од раскола и јереси. Али то је тек у будуће, а сада бар архимандритство, тако да се о. Теофан врати у Мукачево са пуно власти и положаја. Само по себи се разуме да Министарство не може ставити на ту чињеницу никакву примедбу, јер је само признало о. Теофана „Замеником Администратора (према фактичном и канонском стању – Епископа Владимира) с пуним правом самосталног администрирања Епархије“ и сасвим је оправдано да таква личност буде у чину архимандрита с правом старешинства. (Ако они нису се могли потпуно опростити од Попова, како ли ће од о. Теофана, када је већ именован од Хортија).

На тај начин све хитроумности Јесенског биће оборене као мрак зраком сунца.

После тога потребно је наставити одмах с провођење у живот „Привременог Устава“ у свим појединостима. На жалост, морам приметити да код неких сарадника о. Теофана постоји струја да се „Привремени Устав“ „метне у фиоку“ (на пример о. Јован Солко), јер хоће ипак „испод земље“ имати канонске везе са антиканонским установама (Мађ. Прав. администратура, Академија и др). Уз то они се боје неких свештеника бивших сарадника Попова, Дакића, Рускоа и компаније, који морају бити примљени према „Уставу“ уз

---

⁵⁵* Јован Кополовић, Карпаторус, завршио Богословију Светога Саве у Сремским Карловцима. Када је Московска патријаршија, у новембру месецу 1949. године примила под своју јурисдикцију мађарске православне црквене општине и руску црквену општину у Будимпешти, протојереј Јован Кополовић је постао администратором мађарских православних општина. Када је обудовио, изабран је за епископа Руске православне цркве под именом Јонатан. Данас, као умировљени архиепископ, живи у Мукачеву.

покајање. У исто време такви људи као о. Јован Солко јако се боје (ако не више) и Вашег Високопреосвештенства и канонске струје. Према томе Ваша одлучна и строга реч о. Теофану и Солку приликом њихове посете о бескомпромисном потпуном и хитном спровођењу у живот „Устава“ имаће врло важно дејство (ја се бојим да о. Теофан по мирноћи и меканости свога карактера не попусти пред о. Солком).

Ово бескомпромисно одлучно и муњевито решење овог болесног, замршеног и заплетеног питања биће слично решењу „гордијевог чвора“, који ће ставити Власт пред свршени чин у коме она неће моћи ништа до краја рата да промени, а да се не обрука поново.

Штудирајући развитак целог овог покрета Мађарске Правосл. Цркве (Попова, Петерфелвија, Дакића, Рускоа) стекао сам чврсто убеђење да је то умногоме слично живоцрковцима и поред страшног притиска Совјетске Власти, баш оваквим бескомпромисним и муњевитим мерама ...

Према томе, уверен сам да ће Власт, у нај горем случају, толерирати то ново стање у Мукачевској Епархији, а нама ништа друго није потребно, и ја сам чврсто уверен да ће Св. Архијерејски Синод и Епископ Владимир бити само са усхићењем захвални Вашем Високопреосвештенству“.*⁵⁶

После пријема овога извештаја, Епископ бачки Иринеј је сматрао за потребно да извести Свети архијерејски синод о најновијој ситуацији у Мукачевско-прјашевској епархији.

„После једне конференције код министра просвете – каже епископ Иринеј – ствар се окренула на боље. Но да се не би дезавуисао један висок функционер реченога министарства, који је довео Др Попов Михаља, рашчињенога рускога свештеника за администратора речене епархије, нађен је компромис. Попов Михаљ и даље остаје администратор мукачевско-прјашевске епархије, али без права да врши икакве црквене послове тамо. Те ће послове вршити Игуман Теофан, од канонског архијереја постављени архијерејски заменик. Игуман Теофан је сада од Регента постављен за заменика администратора, с тим да буде у контакту с „Мађарском православном Црквом“. Игуман Теофан се буни како против тога што је заменик администратору, тако и против контакта с мађарском православном Црквом (која, усталом, де јуре и не постоји, а можда и де факто). Но тај контакт би се могао свести на ванбогослужбени додир, какав је и наша Црква имала нпр. и с квекерима и другим сектама.

Јавио се план да хиротонишемо Игумана Теофана за викарнога архијереја. Из виших обзира то ни у ком случају не би се могло учинити. Предлаже ми се, као бившем администратору епархије да Игумана Теофана произведем за архимандрита. Мислим да се тај предлог не може сасвим одбацити, јер није згодно да архијерејски заменик има нижи црквени чин од подручних му архимандрита. Мислим да би с обзиром на ратне прилике, а у својству потпредседника Светога архијерејског синода могао то извршити у нади на накнадно одобрење.

---

^{56*} Јереј Владимир Родзјанко Епископу бачком Иринеју, Станишић, 13. фебруара 1944. (Ебр. 114 од 16. фебруара 1944).

Чињенице које овде саопштавам дознао сам данас, (раније сам нешто већ знао, али не тако поуздано), зато их још нисам могао испитати и проучити и наћи решење“.^{*57}

Свештеник Владимир Родзјанко је, у међувремену, доставио и Светом архијерејском синоду, кратак извештај о ситуацији у Мукачевско-прјашевској епархији у коме саопштава следеће:

„1) „Привремена Уредба“ о управљању Карпаторуском епархијом предата је мађарском министарству вера. Одговора оданде нема.

Као администратор Мађарске православне цркве, кога је именovalo мађарско министарство, остаје, стављени под забрану свештенодејства, свештеник Михаило Попов. Ипак министарство је нашло за потребно да учини компромис и именovalo је за помоћника администратора игумана Теофана, који је канонски заменик епископа Владимира. При том био је стављен услов о одржавању контакта с Мађарском православном црквом.

Именовање је потписао регент државе. Игуман Теофан је примио именовање, али је официјелно изјавио, да он није заменик Попова, већ свога епископа, о чему је окружницом обавестио свештенство. Тражени „контакт“ с Мађарском црквом он је протумачио као чисто службено (пословно), а не као молитвено опћење.

Сада се у Карпаторуској епархији води скривена борба. Влада врши притисак против Српске јурисдикције и стоји за потпуни контакт с Мађарском православном црквом. Игуман Теофан тражи заштите код Епископа Бачког Иринеја; за то је он ишао у Нови Сад код Епископа Иринеја.

Попов није разрешен дужности, али сама влада осећа слабост таквога лица и стога му је везала руке, именовавши за мађарски део православне цркве („живоцерковника“?) другог помоћника Попову – свештеника Мађара, кога је недавно рукоположио хрватски епископ Хермоген. Овај свештеник и сам осећа немоћност свога положаја и тражи да успостави контакт са својим ранијим румунским епископом. А Попов отада стварно ничим не управља.

Мађарска влада тежи за легализацијом положаја мађарске автокефалне православне цркве и спрема се да у току марта месеца пошаље у Цариград делегацију на челу са грчким православним архимандритом у Будимпешти. Ова делегација треба да добије од Цариградског Патријарха автокефалију за Мађарску православну цркву.

Ауторитет епископа Иринеја непрестано расте у Мађарској у вези месних и међународних политичких узрока. Стога, он је једино лице, које би могло да спасе православље у Карпаторуској епархији. Ипак, он се досада, по сопственој иницијативи није решио да узме под своју управу ову епархију, већ се са епископом Будимским Георгијем ограничио на заједничку декларацију о примању у молитвено опћење игумана Теофана, који не признаје све неканонске свештенике у Мађарској. На тај начин он је сада у управљању епархијом препуштен самом себи, а то је потпуно недовољно.

---

^{57*} Епископ бачки Иринеј Светом архијерејском синоду, Ебр. 114. од 16. фебруара 1944.

Епископ Иринеј не усуђује се да прими Карпаторуску епархију под своју управу у смислу канона 14, 15, 16 Двокр. Сабора. Неопходно је овлашћење Архијерејског Синода епископу бачком Иринеју да одмах узме под привремену управу Мађарску епархију православне цркве, оставивши јој аутономију, сходно „Привременој Уредби“ одобреној од стране Архијерејског Синода. Такво овлашћење може се базирати на другом правилу Седмог вас. Сабора. Овлашћење треба да пружи епископу Иринеју право да решава сва питања, да произведе игумана Теофана за архимандрита и уопште да уреди епархију, посебице Архијерејски Синод треба да овласти епископа Иринеја да тражи од Мађарске владе увођење у живот „Привремене Уредбе“.

Само такво овлашћење дато епископу Иринеју написмено учиниће да се спасе Православље на Карпатима и омешће везу с Цариградом“.*⁵⁸

Свети Архијерејски синод је овај извештај у препису достави епископу бачком Иринеју, с молбом да изволи и даље „настојати да се досадашњи канонски положај ове епархије очува.

Истовремено Нам је част обавестити Ваше Преосвештенство да Свети Архијерејски Синод не би имао ништа против, ако би Ваше Преосвештенство нашав за целисходно произвео игумана Теофана, администратора Епархије Мукачевско-Прјашевске у чин архимандрита.*⁵⁹

Од свих сугестија свештеника Владимира Родзјанка, Свети архијерејски синод је усвојио само предлог о произвођењу игумана Теофана у чии архимандрита. Очевидио да Свети архијерејски синод у том ратном времену није хтео да доноси одлуке у погледу епархије која је имала свог законитог архијереја, а сада и свога администратора, постављеног, пре тога, на редован начин за архијерејског заменика. Но, и поред тога, епископ Иринеј је будно пратио ситуацију у овој нашој епархији и о томе редовно извештавао Свети архијерејски синод у случајевима било каквих промена.

„Регентским указом – пише епископ Иринеј Светом архијерејском синоду – недавно је смењен са дужности администратора епархије мукачевско-прјашевске и „мађарскога дела грчкоисточне цркве“ др Попов Михаљ, иначе руски рашчињени свештеник.

Још ми није познато како је дошло до тога оправданог смењивања.

Сада је ситуација у мукачевско-прјашевској епархији ово:

На челу епархије стоји Игуман Теофан (Сабо), који је правилно постављен од надлежнога архијереја, архијерејски заменик, а такође и регентским указом постављени „заменик администратора“ речене епархије. Та је титула, с обзиром на сада разрешенога администратора, била незгодна, али се није могло друкчије учинити. Сада тога администратора нема, те и та неправилност отпада (тј. да канонски архијерејски заменик буде и заменик неканонскога администратора).

⁵⁸* Јереј Владимир Родзјанко, Извештај о приликама у Епархији Мукачевско-Прјашевској, Син. бр. Пов. 6/зап. 45 од 22. марта 1944.

⁵⁹* Свети архијерејски синод Епископу бачком Иринеју. Пов. Син. бр. 6/зап. 45 од 22 марта 1944.

Будући је онај предео проглашен за ратну зону, немам јасније слике о стању ствари у тамошњој нашој епархији.

Молим Свети архијерејски синод да овај извештај узме на знање с овом надупуном: Два неканонска свештеника, Руско и Дорослаји (Дакић) умрли су. Трећи је разрешен од дужности администратора епархије. Тиме је ситуација много олакшана“.^{*60}

Хортијева Мађарска, међутим, и поред свих тешкоћа, није одустајала од намере да оснује „Мађарску православну цркву“. Један од проблема је био и кандидат за положај епископа, кога није могла лако да нађе. Рашчињени свештеник Дакић је посећивао архимандрита Стефана Илкића. Знамо да му је нудио положај професора новоотвореног Богословског факултета, али се име архимандрита Стефана често помињало и као кандидата за епископа „Мађарске православне цркве“. Познато је, да је архимандрит Стефан био уплашен од догађаја и да се са Дакићем није упуштао у било какве преговоре.

За време Другог светског рата, у Београд су стизале вести о оснивању „Мађарске православне цркве“ и о постављању епископа. И овде је често пута помињано име архимандрита Стефана (Илкића), настојатеља манастира Светога Стефана у Сомбору. Све је то изазивало забринутост у Светом архијерејском синоду, који је настојао да очува јединство Српске патријаршије и везу са свим њеним деловима. Није онда никакво чудо што је у оваквим случајевима Свети архијерејски синод тражио извештаје од архијереја који су се налазили на мађарској територији.

Српски православни храм Светог Николе у Јегри. Некада је овде било седиште Српскоправославне јегарске епархије (последњи њен епископ, Јефрем Бањанин, сахрањен је у Новој Павлици). После укидања Јегарске епархије ова црквена област је припојена Бачкој епархији, па је отуд титула бачких архијереја: епископ бачки и јегарски.

---

^{60*} Епископ бачки Иринеј Светом архијерејском синоду, Бр. 550 од 21. јуна 1944.

„Поводом поновних гласова да би архимандрит Стефан Илкић требало да буде хиротонисан за епископа „Мађарске православне цркве“ – пише митрополит скопски Јосиф епископу бачком Иринеју – у коју би сврху Ваше Преосвештенство наводно било вољно да му изда канонски отпуст из свезе клира поверене Вам Епархије, част Нам је умолити Ваше Преосвештенство за извештај“.⁶¹

Верујемо да су овакви гласови узнемиравали и епископа бачког Иринеја, који није избегао из своје Епархије, већ је остао са својим народом, а опет у духу одлука ванредног заседања Светог архијерејског сабора 1941. године, поготово ако се сумњало да ће попустити пред окупационим властима.

„Пре свега молим Свети архијерејски синод да буде уверен да ја ни у ком случају нећу учинити неки акт који се коси с основним канонским принципима наше свете православне Цркве, те према томе не могу дати ни благослова или канонски отпуст своје клирику за стварање нове православне Цркве.

Затим част ми је констатовати ово. Министарство вера и просвете несумњиво има план да се оснује угарска автокефална православна Црква.

Напоследку морам признати и то да Архимандрит Стефан (Илкић) несумњиво има амбиције – с обзиром на своју стварну спрему, иако без формалне квалификације – за какав виши положај у Цркви. Нпр. он би се примио да буде ректор Високе богословске школе у Бидимпешти, или администратор епархије мукачево-прјашевске, а свакако и за епископа те епархије. Али, колико га ја познајем, примио би се већ положаја само под строго канонским условима. С друге стране, архимандрит је стар (69 година), нервозан, бојажљив, а осим тога има миран положај и звање у Сомбору, тако да све када би се и примио под канонским условима неке нове службе, у последњем тренутку би се одрекао. Према томе, по моме уверењу, нема изгледа да ће с његовом помоћу бити учињен какав противканонски акт.

Треба имати у виду и ову чињеницу. У своје време министар вера и просвете, који је приликом најнових промена смењен, у почетку својега министровања јасно нам је изложио своју намеру, да и не чекајући нашега канонскога отпуста, законодавним путем организује Угарску православну автокефалну Цркву. Министарство се ни данас није одрекло те намере, али је одгодило ствар на време после рата, дакле усвојивши наше схватање да се та питања за време рата не могу решавати. Ова моја констатација се оснива на изјави бившега министра вера и просвете, коју је дао у Горњем дому 22. децембра 1943. у пуној седници. Ово је његова изјава:

„А што се тиче питања грчкоисточне Цркве, стално је предмет нашега разматрања и бриге да се оснује мађарска (рекао је *magyar*, а не: *magyaroszági*, дакле „мађарска“, а не „угарска“, но можда је заиста и мислио на мађарску епархију) грчкоисточна Црква, али ту има јавноправних и канонских тешкоћа, које се не могу тако једноставно пребродити, нарочито у ратним приликама.

^{61*} Свети архијерејски синод Епископу бачком Иринеју, Пов. Бр. 16 од 17. јуна 1944.

Напомињем да и у предлогу за државни буџет има овака ставка: „Трошкови за реорганизацију Угарске грчко источне Црква, који за 1944. износе 180.000 пенга (према 150.000 за 1943). Образложење гласи: „Предвиђена свота потребна је за реорганизацију угарске грчкоисточне Цркве и као помоћ за мађарску грчкоисточну високу школу за васпитање свештенства“ (та се школа иначе зове: Грчкоисточна висока богословска школа).

Молим Свети архијерејски синод да узме овај извештај на знање и да има пуно поверење у мене да никаквога антиканонскога акта, или нешто што може штетити нашој светој Цркви, нећу учинити“.*⁶²

Фашистичка мађарска влада и поред интензивног рада на стварању „Мађарске православне цркве“ није успела у својој намери, јер се рат завршио на штету Осовине и њених сателита. Међутим, од тих намера није се одустало ни после Другог светског рата. Пре Другог светског рата, и за време рата, покушавало се извођење овога плана уз помоћ Цариградске патријаршије, која се, дубоко верујемо, не би огрешила о своју сестринску Српску православну цркву. После Другог светског рата, пак, хтело се исто то учинити, али сада преко Руске православне патријаршије. Зато је патријарх српски Гаврило, приликом свога боравка у Москви, 1948. године, у смислу одлука Светог архијерејског синода бр. 2445,2478/зап. 669 из 1948. године и Светог архијерејског сабора од 21. маја 1948. године, АСбр. 28/зап. 58 из 1948, покренуо ово „питање о тзв. мађарској „православној цркви“ и већ познатим појавама а којима су се показивале намере Руске Патријаршије, да тамо у Пешти постави свога Егзарха. Његова Светост патријарх српски Господин Гаврило је нагласио, да би овакав поступак од стране Руске православне Цркве био врло рђав преседан, и тиме у наш општи црквени организам унео тзв. филетизам, који не би био ни у духу св. Православља ни у складу са словенским интересима и нашом словенском солидарношћу, већ би погодовао шовинистичким настојањима званичних кругова Мађарске о мађаризацији нашег словенског живља. Наша Српска православна епархија постоји тамо 300 година не као диаспора, већ и по свом положају и историјском континуитету као саставни део Српске православне Цркве. Како је овом разговору присуствовао и бивши епископ мукачевско-ужгородски Господин Нестор, сада курски, он је истицао да у Мађарској ипак има тежња са стране неких да се прикључе јурисдикцији Московске Патријаршије. Његова Светост патријарх српски Господин Гаврило изјавио је, да Мађара, који то можда желе нема колико ни једна најмања парохија, па је одлучно одбио свако неканонско мешање Руске Цркве у нашу јурисдикцију, нагласивши да би тако мешање могло довести и до нежељених последица“.*⁶³

Идуће, 1949. године, Московска патријаршија је примила у своју јурисдикцију мађарске православне црквене општине, с тим, што никада није постављала свога епископа, већ су тим протопрезвитератом управљали протојереји.

Из извештаја епископа будимског Георгија се видело, да је, 1950. године, организаторима овога протопрезвитерата „од 6 'грчких' цркв. општина пошло за руком

---

^{62*} Епископ бачки Иринеј Светом архијерејском синоду, Бр. 551 од 21. јуна 1944.

^{63*} Гласник Српске православне цркве, Београд 1948, 69.

задобити само две ... а из материјалних разлога бацили су се на отимачину српских цркв. Општина“.*⁶⁴

Међу првим општинама, нацша се на удару Српска православна црквена општина са својим храмом Св. оца Николаја у Јегри, граду, где је било, за време Патријарха Арсенија III Чарнојевића, седиште српског православног епископа великоварадинскога и јегарскога Јефрема Бањанина. Када је ова епархија припојена Бачкој епархији, епископ бачки је понео титулу и епископа јегарског. У том својству је епископ бачки ... и јегарски Иринеј упутио протестни телеграм патријарху московском Алексеју поводом одузимања ове цркве, која је недавно враћена Српској православној цркви.*⁶⁵

Цела, дакле, акција на стварању „Мађарске православне цркве“, која је трајала пуних осамдесет година, завршила се оснивањем протопрезвитерата састављеног од малобројних помађарених православних верника, који се, ево, пуних четрдесет година налазе у саставу Московске патријаршије.

С а в а, епископ шумадијски

---

^{64*} Епископ будимски Георгије Светом архијерејском синоду, Пов. Бр. 50/Е. Д. од 13. маја 1950.

^{65*} Епископ бачки Иринеј Светом архијерејском синоду, Бр. 197 од 3. јуна 1950.